

Українсько-польське прикордоння у 1918–1939 рр.: проблеми формування і функціонування

У статті розкрито і проаналізовано процес формування та охорони українсько-польського прикордоння, а також проблеми, пов'язані з його функціонуванням у міжвоєнний період.

Ключові слова: українські етнічні землі, прикордоння, кордони етнічного розмежування, українсько-польська війна, радянсько-польська війна, східний кордон Другої Речі Посполитої, охорона східного кордону, великі світові держави, переговори, лінія Керзона, Корпус охорони прикордоння, міжнародно-правовий статус, дезанексія територій.

Бортник Лена. Украинско-польское пограничье в 1918–1939 гг.: проблемы формирования и функционирования. В статье раскрыт и проанализирован процесс формирования и охраны украинско-польского пограничья, а также проблемы, связанные с его функционированием в межвоенный период.

Ключевые слова: украинские этнические земли, пограничье, границы этнического распределения, украинско-польская война, советско-польская война, восточная граница Второй Речи Посполитой, охрана восточной границы, большие мировые страны, переговоры, линия Керзона, Корпус охраны пограничья, международно-правовой статус, дезаннексия территорий.

Bortnyk Liena. Ukrainian-Polish Border Area in 1918–1939: Problems of Formation and Functioning. The process of formation and protection of Ukrainian-Polish border area and also the problems related to its functioning are exposed and analysed in this article.

Key words: Ukrainian ethnic neighbourhood, border area, scopes of the ethnic differentiation, the Ukrainian-Polish war, the Soviet-Polish war, eastern frontier of the Second Polish Republic, eastern frontier protection, great powers, negotiations, line of Kerzon, Border Protection Corps, international-legal status, disannexation of territories.

Постановка наукової проблеми та її значення. Українсько-польські відносини є надзвичайно важливими у зовнішній політиці молодої України. Це пояснюється не лише фактором сусідства, а й базою взаємостосунків, яка склалася впродовж багатьох століть. При цьому вся система двосторонніх відносин характеризується не лише інтенсивністю взаємних контактів, але й складністю. Двосторонні контакти будувалися у руслі не лише взаємовигідної співпраці, але й боротьби. Особливу увагу зосереджено на міжвоєнному періоді історії українсько-польських відносин у цілому, адже саме він є одним із найменш досліджених і містить велику кількість білих плям, розкриття яких є необхідним для вирішення і сучасних непорозумінь у польсько-українських відносинах. До таких належить питання формування та функціонування українсько-польського прикордоння у міжвоєнний період.

Актуальність теми визначається необхідністю проведення об'єктивного аналізу й наукової оцінки процесу формування та функціонування українських та польських прикордонних територій, і з точки зору кращого усвідомлення помилок і здобутків, здійснених при вирішенні цього складного питання, і для сучасного вирішення проблем, пов'язаних зі зближенням України та Польщі на сучасному етапі.

Мета дослідження – показати усю складність проблеми формування українсько-польського прикордоння, тобто процесу визначення кордонів етнічного розмежування, а також особливостей, пов'язаних із їхнім функціонуванням. Відповідно до мети постає **завдання** дослідження – проаналізувати і висвітлити найбільш важливі проблеми формування українсько-польського прикордоння, починаючи із 1918 р., а також проаналізувати особливості ситуації навколо східного кордону Другої Речі Посполитої та прикордонних територій напередодні Другої світової війни.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. У науковій історичній літературі ця тема висвітлена частково, зокрема, у працях М. Литвина [8], В. Смоля, М. Стахіва [15], М. Чубатого, В. Шевчука, С. Макарчука, Б. Гудя, В. Голубка, І. Завади, М. Кучерепа тощо.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Як відомо, спроби українсько-польського порозуміння з приводу прилеглих прикордонних територій здійснювалися майже із перших днів відновлення у листопаді 1918 р. Польської держави й утвердження в Києві цього ж року влади Директорії на чолі із Симоном Петлюрою [1].

Питання східних кордонів Польщі у першій половині 1919 р. було у центрі уваги великих держав. Франція дотримувалася пропольських позицій, розглядаючи останню як «санітарний кордон» від більшовицької Росії. Крім того, Польща повинна була стати новим союзником Франції у Східній Європі, зайнявши місце колишньої царської Росії [6, 28]. Власне підтримка Польщі Францією на Версальській конференції дозволила створити міцну Польську державу в таких кордонах, які могли б забезпечити їй відповідні людські і матеріальні ресурси у прогнозованому майбутньому протистоянні з Німеччиною – Польща, зайнявши місце дореволюційної Росії, зможе урівноважити потрібний баланс сил у Європі.

На противагу Франції, низка діячів Великої Британії, зокрема Д. Ллойд Джордж, засуджували польський експансіонізм, розглядаючи таке стимулювання, як обмеження французької переваги на континенті. Американський президент В. Вільсон висунув принцип самовизначення кожної нації, обіцяючи працювати в Америці над українським питанням [14]. Водночас під час Паризької мирної конференції, на якій присутня була і делегація від УНР, українське питання було проігноровано. За свідченнями І. Мазепи, світ забув про існування українського народу, нас було трактовано, як частину «єдиного російського народу» [10, 17]. Держави Антанти вважали справу Польщі однією із точок повоєнного порядку у Європі, а 13-й пункт так званих «Чотирнадцяти пунктів» В. Вільсона, крім того, передбачав створення незалежної польської держави із доступом до моря [6, 29].

Використовуючи таке вигідне становище, Польща відразу починає вирішувати територіальне питання. Особливо це стосувалося земель до 1772 р., зокрема до так званого Першого поділу Польщі ще до оголошення своєї незалежності 11 листопада 1918 р. [6, 28–29]. Водночас мотив відновлення кордонів 1772 р. у дусі великопольських концепцій був для Речі Посполитою провідним і аж ніяк не сприяв польсько-українській співпраці у цей період.

Питання про Східну Галичину обговорювалася комісією із польських справ під головуванням Камбона із 23 травня по 18 червня 1919 р. На останньому засіданні, 18 червня, британський представник лорд Бальфур наполіг на прийнятті меморандуму, де вказувалося на необхідності майбутнього плебісциту у Східній Галичині та на призначення комісара Ліги Націй для цієї території. Делегація США повністю підтримала вказаний проект. Однак американська позиція відрізнялася від британської тим, що питання про майбутній плебісцит сильно відтягувалося у часі, у зв'язку із фактором неграмотності більшої частини українського населення [11, 8].

25 червня 1919 р. Верховна Рада Паризької мирної конференції ухвалила рішення «дозволити військам Речі Посполитої Польської продовжувати операції аж до р. Збруч “з метою захисту прав населення Східної Галичини та його майна від небезпеки, яка загрожує йому від більшовицьких банд”». Наступною ухвалою від 11 липня 1919 р. та ж Верховна Рада домовилася про передачу Східної Галичини під тимчасове управління Польщі за умови надання їй автономії, політичної, релігійної, особистої свободи її мешканцям, а також проведення плебісциту [11, 9]. 21 листопада Верховна Рада остаточно затвердила Статус для Східної Галичини. Вона оголошувалася підмандатною територією Ліги Націй, а Польща отримувала мандат на управління нею впродовж 25 років, хоча спочатку термін тимчасової окупації становив лише десять років.

2 грудня 1919 р. було прийнято ще одне рішення, яке встановлювало кордон етнічного розмежування між поляками, українцями та білорусами по лінії Буг–Пінськ–Німан (пізніше – це так звана «лінія Керзона»). Ухвала забороняла полякам утворювати адміністрацію на схід від цієї лінії, що польський уряд проігнорував [7, 453].

Одночасно із травня 1919 р. точилися таємні переговори із представником УНР щодо умов польсько-українського союзу, які диктувала польська сторона [15, 96]. Підсумком польсько-українських переговорів стала Варшавська угода, яка була оформлена двома основними документами – Політичною Конвенцією між Польщею та Україною (21 квітня 1920 р.) та Військовим договором Директорії з урядом Польщі (24 квітня 1920 р.). Головні пункти Варшавського договору, що стосувалися безпосередньо кордону і прикордонних територій, були такими: 1. Польський уряд визнавав право Української Народної Республіки на незалежне існування на території та в межах, які будуть означені договорами УНР із сусідами. 2. Кордони між УНР та Польщею встановлювалися вздовж р. Збруч, а далі – кордоном між Австро-Угорщиною та Росією; східним адміністративним кордоном Рівненського повіту до р. Прип'ять до її гирла. 3. Польща визнає за УНР території до кордонів 1772 р. [7, 454].

Хоча Польща і відмовлялася від претензій щодо розширення своєї території до кордонів Речі Посполитої 1772 р., проте ця відмова мала швидше символічне значення. Висування так званих «історичних прав» Польщі до окупованих нею перед 1772 р. українських земель було ознакою і виявом польських імперіалістичних тенденцій і реакційності проти права української нації на самостійне життя. Право націй на самовизначення Польща сповна використала, разом із тим вона усіялако заперечувала чи обмежувала таке право для УНР [3, 26].

Подальший стан українсько-польських стосунків поступово втрачав двосторонній характер, і після завершення польсько-радянської війни ці відносини перебували у прямій залежності від волі Радянської Росії та ряду інших європейських держав. Після першого перелому у ході польсько-радянської війни 1920 р. на конференції у м. Спа (5–16 липня) пройшли переговори керівників Антанти та польської делегації. Було вирішено, що Верховна рада Антанти здійснить необхідні кроки для встановлення радянсько-польського перемир'я. 12 липня британський міністр іноземних справ Керзон надіслав у Москву телеграму із пропозицією Радянській Росії укласти перемир'я з Польщею, вимагаючи зупинити Червону Армію за 50 км на схід від лінії Гродно–Яловка–Немирів–Брест–Литовський–Дорогуськ–Устилуг, східніше Грубешова, через Крилів і далі західніше Рави-Руської, східніше Перемишля і Карпат («лінія Керзона»). Відмітимо, що лінія була визначена спеціальною комісією з польських справ, створеною Паризькою мирною конференцією у 1919 р., а в основу згаданого рішення була покладена вказівка делегацій США, Великобританії, Італії та Японії, які вважали за необхідне включити до неї лише етнографічні польські землі. Верховна Рада Антанти затвердила цю лінію як східний кордон Польщі особливою декларацією, опублікованою 8 грудня 1919 р. за підписом Клемансо. У липні 1920 р. конференція союзників у м. Спа підтвердила знову вказане рішення [11, 10].

Після завершення радянсько-польської війни на переговорах, які розпочалися у Мінську 17 серпня 1920 р., радянська делегація запропонувала таке: «...3. Остаточний кордон Польської Республіки в основному проходить по лінії, наміченій в ноті Керзона від 12 липня, із відхиленням на користь Польщі на схід в районі Білостока і Холма». Тобто Радянська Росія відмовлялася від частини українських етнографічних земель на користь Польщі [11, 11].

18 березня 1921 р. у Ризі було підписано мирний договір між Польщею і трьома радянськими республіками – РСФРР, УСРР, БСРР. Відповідно до тексту договору східний кордон Польщі, а саме кордон між Польщею, з однієї сторони, і Росією, Білоруссю та Україною, із іншої, є лінією, яка починається від Двіни на півночі, пробігає ряд місцевостей, рік, озер та шляхів і закінчується у частині впадіння р. Збруч і р. Дністер на півдні. Головним місцями, через які проходив кордон Польщі із Українською РСР, були такі: від с. Букча (по стороні Білоруської РСР) кордон проходив у загальному напрямі до залізничної колії Олевськ–Сарни, далі до р. Горинь, м. Корець, м. Острог, р. Вілія, м. Білозірка, р. Збруч аж до впадіння її до р. Дністер [6, 55]. Внаслідок поділу площі українських земель, Польща отримала 132 000 м² української національної території, або 18,1 % поверхні. Для порівняння, в рамках проголошеної УРСР українські землі займали 564 000 км², або 77,3 % [9, 84].

Поряд із визначенням лінії кордону існувала проблеми його охорони. Після припинення бойових дій в результаті радянсько-польської війни на більшовицько-польському фронті наступило перемир'я. З польського боку за його умовами, 6 листопада 1920 р. було створено кордон Міністерства військових справ, який у січні 1921 р. було перейменовано у кордон Головного командування Війська Польського. Цивільна влада у країні у цей час підпорядковувалася Тимчасовому управлінню прифронтових та етапних територій. У лютому 1921 р. на основі Закону від 4 лютого 1921 р. «Про юридично-політичне унормування становища на землях, приєднаних до території Речі Посполитої, згідно із умовами про попередній мир та перемир'я, підписаних у Ризі 12 жовтня 1920 р.» було утворено Львівське, Тернопільське, Станіславське, Волинське і Поліське воєводства. Холмщина і Підляшшя ввійшли до складу Люблінського воєводства [23, 18].

Поряд зі створенням адміністративних одиниць постала проблема їхньої охорони, адже їхні східні межі були частиною протяжного східного кордону Речі Посполитої. Ситуація у 1921–1924 рр. у прикордонній зоні залишалася напруженою. Конфлікт між Росією та Річчю Посполитою підписанням Ризького миру 19 березня 1921 р. вирішеним не був. Небезпеку для Польщі становила насамперед комуністична пропаганда та ймовірне поширення популярності комуністичних ідей серед польського населення. Тому питання охорони східних рубежів держави було одним із головним на порядку денному Речі Посполитої. Протягом кінця квітня – травня 1921 року була сформована митна

служба. Із червня польський кордон переходить під охорону Митних батальйонів, роботу яких регламентувала Інструкція Головного митного управління [4]. При цьому, головна увага акцентувалася на попередженні нелегальних порушень лінії кордону, боротьбі із контрабандою, виявленні підозрілих осіб, ревізії приміщень і будівель у прикордонних містах і селах. Проте, застосовані заходи виявилися недостатніми і не забезпечували спокою у прикордонних містах і селах.

Відповідно у травні 1922 р. була створена нова служба – Прикордонна охорона. Все ж польська влада не уникнула здійснення чергової реорганізації на польсько-радянському кордоні через недосконалу організаційну структуру Прикордонної охорони та низький рівень виконання останньою покладених на неї функцій [16, 18].

Після остаточного затвердження кордону на сході Польщі Радою Амбасадорів у Парижі 15 березня 1923 р. функція його охорони починає здійснюватися Державною поліцією – військовим органом держави, створеним на основі ухвали Сейму від 24 липня 1919 року і підпорядкованим Міністерству внутрішніх справ [13]. При цьому охорона кордону була додатковою функцією Державної поліції, її основним завданням було гарантування внутрішньої безпеки держави та боротьба із антидержавними виступами у тісній співпраці із місцевою владою [12]. Проте і ця структура не забезпечила достатнього рівня порядку і безпеки на східному кордоні Речі Посполитої. Піком загострення агресії з боку радянської сторони стали збройні напади вздовж радянсько-польського кордону у серпні 1924 р. А загалом протягом 1924 р. тут мали місце понад 200 значних нападів та актів диверсії, в яких взяли участь близько 1000 бандитів, а загинуло щонайменше 54 особи [20].

Постійні реорганізації, відсутність чіткої концепції розвитку прикордонної служби, складні умови політичного, господарського, правового життя підштовхнули польську владу до створення для охорони східного рубежу спеціального військового формування [21, 21].

12 вересня 1924 р. Міністерство військових справ видало наказ про створення Корпусу охорони прикордоння. Першочерговими завданнями новоствореної формації було зупинення нелегальних порушень кордону; боротьба із контрабандою; охорона державних знаків; співпраця із військовими частинами та місцевою адміністрацією у сфері забезпечення обороноздатності Польщі; зміцнення польського елементу у східних воєводствах Речі Посполитої [18, 54].

Військова доктрина держави того періоду передбачала, що підрозділи Корпусу охорони прикордоння, на випадок війни, мають забезпечити загальну мобілізацію війська, а по її закінченню – формування нових оперативних частин. 17 вересня 1924 р. Міністерство військових справ затвердило спеціальну Інструкцію, яка окреслила структуру Корпусу охорони прикордоння. Попередньо документ був опрацьований і підготовлений Генеральним Штабом Війська Польського під керівництвом С. Галлера [22].

Питання повторного закріплення статусу східних кордонів Другої Речі Посполитої набувало ще більшою політичною ваги для останньої у 1930-х рр. у зв'язку зміцненням реваншистських тенденцій Німеччині на Заході. Це вимагало від Польщі пошуку нових союзників. На початку 1930 р. у Варшаві було поставлене питання про покращення польсько-радянських стосунків. Восени 1930 р. Польща провела низку консультацій з радянськими дипломатами стосовно укладення договору про ненапад. Підписання затягувалося у зв'язку із відмовою СРСР визнати за Румунією, із якою була солідарна Польща, анексію Бессарабії у 1918 р. [2, 284–285]. Все ж у зв'язку зі зростанням загрози з боку Німеччини, Польща, маючи союзника на Заході – Францію, намагалася знайти його і на сході в особі СРСР. 15 червня 1931 р. Ю. Бек повідомив у Женеві міністру закордонних справ А. Залеському, що Ю. Пілсудський відмовився від наміру підтримати Румунію, оскільки вона робить неможливими стримувальні дії Польщі й балтійських держав. Польському послу в Києві С. Патеку було доручено завершити переговори, які увінчалися укладенням договору про ненапад [2, 286]. Укладаючи договір, Польща і Радянський Союз визнавали правосуб'єктність один одного – у тих територіальних межах, які вони мали на час укладення договору. Тобто, опосередковано цей договір ще раз закріпив кордон між обома державами, що проходив по лінії українських етнічних земель.

У міжвоєнний період ВКП (б) та радянський уряд не приховували свого ставлення до Польщі та, взагалі, до міждержавного кордону, зокрема. Навіть після укладення радянсько-польського договору про ненапад 1932 р. позиція Москви та Києва стала не набагато лояльнішою. Відкрито висловлювалася думка, що у близькому майбутньому українські робітники і селяни зімнуть поліцейсько-фашистський режим, ліквідують Малопольщу, і на її місці створять вільну від колоніального панування робітничо-селянську Західну Україну.

Відмітимо, що міждержавний кордон між Польщею та Радянським Союзом зберігся по лінії, визначеній у Ризькому договорі, аж до початку Другої світової війни. Підписання пакту Ріббентропа-Молотова 23 серпня 1939 р. між гітлерівською Німеччиною та Радянським Союзом і таємного протоколу до нього містив інше розмежування кордонів, частиною якого і мала стати Польща. Остання, за умовами домовленості, на схід від лінії річок Вісла-Нарев-Буг-Сян повинна була стати «сферою життєвих інтересів» Радянського Союзу [11, 84]. Останнє твердження було реалізоване СРСР у так званому «визвольному поході» Червоної армії 17 вересня 1939 р., що фактично був анексією польських земель із частиною власне етнічних українських земель. Радянською пропагандою такі дії були витлумачені як спроба «возз'єднання» західноукраїнських земель, що входили до складу Польщі із УРСР як «споконвічне прагнення українського народу». Юридично це було оформлено у вигляді рішення обраних у Львові 22 жовтня 1939 р. Народних Зборів про встановлення радянського ладу на території Західної України, а також декларації про возз'єднання її з Радянською Україною у складі СРСР. Сесії Верховної ради СРСР (1–2 листопада 1939 р.) та Верховної Ради УРСР (13–15 листопада 1939 р.) задовольнили це прохання депутатів Народних зборів. 4 грудня 1939 р. на західноукраїнських землях було утворено Львівську, Тернопільську, Дрогобицьку, Станіславську (Івано-Франківську), Волинську і Рівненську області.

Входження Західної Волині, Західного Полісся, Галичини до складу УРСР як частини Радянського Союзу стало наслідком агресивної політики СРСР по відношенню до Польщі. Після закінчення Другої світової війни цей факт був підтверджений рішеннями післявоєнних конференцій. Безпосередньо радянською дипломатією зовсім не ставилося питання про входження до УРСР іншої частини власне українських етнічних земель – Підляшшя, Холмщини, Засяння. Фактично, у цьому випадку Радянський Союз свідомо відмовився від поділу Польщі по лінії Вісла-Нарев-Буг-Сян, вказаному у секретному протоколі пакту Ріббентропа-Молотова, за яким вищезначені території ввійшли б також до складу УРСР. Хоча, відмітимо, у відносинах із західними союзниками у 1941–1945 рр. Радянський Союз постійно наполягав на тому, що «лорд Керзон сам визнав справедливості цієї (тобто етнографічної) лінії» – лінії радянського кордону станом на червень 1941 р. Крім того, здійснивши відмову від Холмської області (нехай навіть і з тактичних міркувань), Кремль і надалі залишиться байдужим до намагань «вождів» Радянської України (зокрема, М. Хрущова, М. Гречуха та ін.) обґрунтувати подальше розширення масиву української державної території за рахунок Холмщини, Лемківщини, Засання. Цікавим є факт, що в західній історіографії відмова СРСР від Холмщини та здійснення на Ялтинській конференції (лютий 1945 р.) поступок на 5–8 км на схід від «лінії Керзона» раціонального пояснення не знаходять. Приміром, Д. Флемінг спрощено пояснював останню ініціативу Сталіна намаганням за будь-яку ціну піддати забуттю «ненависне ім'я Керзона» [11, 270].

Висновки. Отож, Українська революція 1917–1920 рр., відновлення Польської держави у 1919 р., Варшавський (1920 р.), і Ризький (1921 р.) договори заклали основу українсько-польського діалогу із розмежування етнічних територій, а в перспективі – формування прикордонних територій незалежної України та демократичної Республіки Польща. Однак цей процес був надзвичайно складним і неоднозначним, і з точки зору прийнятих у ході переговорів рішень, і можливостей їх реалізації. Він ускладнювався багатьма чинниками: втручанням у вирішення територіальних проблем двох сусідніх держав Ліги Націй, провідних європейських країн, США, Радянської Росії (зовнішній фактор); великодержавною традицією Польщі, що сягала корінням у часи шляхетської Речі Посполитої і передбачала включення до її складу територій, зокрема, прикордонних, із переважанням непопольського населення (внутрішній фактор). Отже і Україні, і Польщі у майбутньому потрібно було пройти тернистий шлях випробувань і втрат до порозуміння.

Список використаних джерел та літератури

1. Варгатюк С. Варшавські переговори дипломатичної місії Директорії УНР / С. Варгатюк // Нова політика. – 1996. – № 2. – С. 53–56.
2. Гетьманчук М. П. Між Москвою та Варшавою: українське питання у радянсько-польських відносинах міжвоєнного періоду (1918–1939 рр.) / М. П. Гетьманчук. – Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. – 432 с.
3. Гудь Б. Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва. 1917–1921 рр. / Б. Гудь, В. Голубко. – Львів : Укр. технології, 1997. – 68 с.

4. Державний архів Рівненської області (далі – Держархів Рівненської обл.). Ф. 30. Ровенское поветовое староство. Отдел безопасности. Оп. 19. Спр. 75. Инструкция Главного таможенного управления при Министерстве финансов об охране границ польского государства. 3 сентября 1921 г. – 3 сентября 1921 г., к. л. 5. арк. 11.
5. Держархів Рівненської обл. Ф. 30. Ровенское поветовое староство. Отдел безопасности. Оп. 19. Спр. 75. Инструкция Главного таможенного управления при Министерстве финансов об охране границ польского государства. 3 сентября 1921 г. – 3 сентября 1921 г., к. л. 5, арк. 195.
6. Завада І. Ризький договір і Україна / І. Завада. – К. : Вид. центр «Просвіта», 2000. – 204 с. – Бібліогр. : С. 138–141.
7. Зашкільняк Л. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів / Л. О. Зашкільняк, М. Г. Крикун. – Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2002. – 752 с.
8. Литвин М. Польсько-український військово-політичний діалог: від збройного конфлікту в Галичині до союзних Варшавських угод / М. Литвин // Польща і Україна після Другої світової війни : матеріали Міжнар. конф. – Львів, 1997. – С. 90–94.
9. Кубійович В. Географія України та сумежних земель / В. Кубійович. – Краків ; Львів : Укр. вид-во, 1943. – 517 с.
10. Мазепа І. Підстави нашого відродження Ч. 1 : Причини нашої бездержавности [Електронний ресурс] / І. Мазепа. – Б. м. : Прометей, 1946. – 180 с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/istoriya/1676-mazepa-i-pidstavi-nashogo-vidrozhennya-ch-1-prichini-nashoyi-bezderzhavnosti/>
11. Макаруч С. В. Міжнародно-правове визначення державного кордону між Україною і Польщею (1939–1945 рр.) : монографія / С. В. Макаруч. – К. : Атіка, 2004. – 348 с.
12. Разиграєв О. Польська поліція Волинського воєводства у II Речі Посполитій / О. Разиграєв // *Ucrainica Polonica*. – Київ ; Житомир. – 2005. – Т. 2. – С. 83–89.
13. Разиграєв О. В. Польська державна поліція в Західній Волині: 1919–1926 рр. : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. В. Разиграєв. – Луцьк, 2009. – 20 с.
14. Соловійов О. Українська державність та міжнародна дипломатія у 1919 році / О. Соловійов // *Історія України*. – 2000. – № 17. – С. 26–29.
15. Стахів М. Україна проти більшовиків / М. Стахів. – Тернопіль : Тернопіль, 1994. – Кн. 3. – 244 с.
16. Юрчук Л. В. Репресивні органи польської влади в боротьбі проти українського національно-визвольного руху у прикордонних повітах Волинського воєводства (1921–1939 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 20.02.22 / Л. В. Юрчук. – Львів, 2010. – 23 с.
17. Dominiczak H. Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1929–1939 / H. Dominiczak. – Warszawa, 1992. – 288 s.
18. Jabłonowski M. Formacja specjalna Korpusu Ochrony Pogranicza 1924–1939 / M. Jabłonowski. – Warszawa, 2002–2003. – 163 s.
19. *Życie Wołynia*. – 1925. – № 41, 42. – S. 10.
20. Komunikat dyslokacyjny jednostek KOP, część I, L.dz. 7000/OdeB/27, 5 grudnia 1927, Archiwum Straży Granicznej, Zespół KOP, 541.1065.
21. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939. Wybor dokumentow, wstęp Marek Jabłonowski, współpraca Jerzy Prochwicz / Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego. – Warszawa ; Pułtusk, 2001. – S. 784 + 24 s. materiały ikonograficzne.
22. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939 [Електронний ресурс] // Straż Graniczna Komenda Główna Straży Granicznej. – Режим доступу : http://www.strazgraniczna.pl/wps/portal/tresc?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/pl/serwis-sg/polskie_formacje_graniczne/historia/korpus-ochronny-pogranicza-1924-1939
23. Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie. 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / W. Mędrzecki. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków : Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wyd-wo Polskiej Akademii Nauk, 1988. – 203 s.
24. Prochwicz J. Formacje Korpusu Ochrony Pogranicza w 1939 roku / J. Prochwicz. – Warszawa, 2003. – 457 s.

Ірина Скакальська

Формування української еліти Волині в міжвоєнний період ХХ ст. та її роль у національно-визвольному русі під час Другої світової війни

У статті досліджено джерела формування і становлення української еліти Волині міжвоєнного періоду ХХ ст. та визначено її роль і рівень впливу на піднесення національно-визвольної боротьби у краї.

Ключові слова: українська еліта, Волинське воєводство, польська влада, міжвоєнний період.